

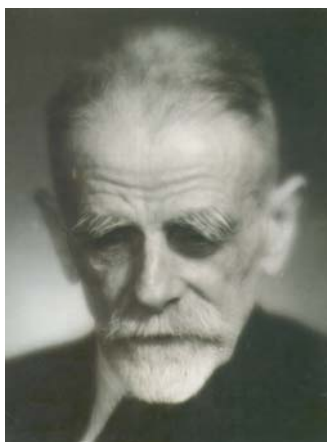

Υπό την Αιγίδα της Α.Ε. του Προέδρου της Δημοκρατίας
Κυρίου Προκοπίου Παυλοπούλου

**11^ο Συνέδριο
«Ελληνική Γλώσσα και Ορολογία»
9–11 Νοεμβρίου 2017, Αθήνα**

Με την υποστήριξη του Υπουργείου Παιδείας,
Έρευνας και Θρησκευμάτων

αφιερωμένο στον **Κωστή Παλαμά**

Εναρκτήρια Συνεδρία

- Ομιλίες και χαιρετισμοί των διοργανωτών και συνδιοργανωτών
- Ομιλία της ομότιμης καθηγήτριας ΕΚΠΑ κας Ελένης Πολίτου-Μαρμαρινού: *«Ο Παλαμάς και η γλώσσα»*

Συνεδριακή Αίθουσα της Στοάς του Βιβλίου

Πέμπτη 9 Νοεμβρίου 2017

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΤΗΣ ΕΝΑΡΚΤΗΡΙΑΣ ΣΥΝΕΔΡΙΑΣ

Το 11^ο Συνέδριο άρχισε την Πέμπτη 9 Νοεμβρίου 2017, στις 19.00, με την Εναρκτήρια Συνεδρία, η οποία πραγματοποιήθηκε στην **Συνεδριακή Αίθουσα** της Στοάς του Βιβλίου και την οποία παρακολούθησαν οι εγγεγραμμένοι σύνεδροι, αλλά και πολλοί προσκεκλημένοι των συνδιοργανωτών.

Στο προεδρείο της Συνεδρίας ο Πρόεδρος και η Αντιπρόεδρος της Οργανωτικής Επιτροπής, **Κώστας Βαλεοντής** και **Άννα Λάμπρου-Γκόνου**, και ο Πρόεδρος και η Α΄ Αντιπρόεδρος της Επιστημονικής Επιτροπής, **Παναγιώτης Κοντός** και **Άννα Αναστασιάδη-Συμεωνίδη**).

Εκ μέρους και του πρύτανη του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών (ΕΚΠΑ), καθηγητή **Μελέτιου-Αθανάσιου Δημόπουλου**, απηύθυνε χαιρετισμό προς τους συνέδρους και τους προσκεκλημένους ο Αναπληρωτής Πρύτανης του ΕΚΠΑ κ. **Ναπολέων Μαραβέγιας**.

Ακολούθησαν:

- σύντομη εισαγωγική ομιλία και χαιρετισμός του Προέδρου της Οργανωτικής Επιτροπής του 11^{ου} Συνεδρίου, κ. **Κώστα Βαλεοντή**, πρόεδρου της ΕΛΕΤΟ,

- χαιρετισμός του Προέδρου της Επιστημονικής Επιτροπής του 11^{ου} Συνεδρίου και εκπροσώπου του ΕΚΠΑ στην διοργάνωση, καθηγητή κ. **Παναγιώτη Κοντού**,

- χαιρετισμός και σύντομη ομιλία της Α΄ Αντιπροέδρου της Επιστημονικής Επιτροπής του 11^{ου} Συνεδρίου και εκπροσώπου του ΑΠΘ ομότιμης καθηγήτριας κας **Άννας Αναστασιάδη-Συμεωνίδη**,

- χαιρετισμός του προέδρου του Τεχνικού Επιμελητηρίου Ελλάδας (ΤΕΕ) κ. **Γιώργου Στασινού**, που αναγνώστηκε από την κα **Μαγδαληνή Μετινίδου**, προϊσταμένη της Διεύθυνσης Βιβλιοθήκης του ΤΕΕ,

- χαιρετισμός του προέδρου και διευθύνοντος συμβούλου του Εθνικού Συστήματος Υποδομών Ποιότητας (ΕΣΥΠ), κ. **Χρήστου Σινάνη-Αγκαζίρ**, που αναγνώσθηκε από τον κ. **Γιάννη Σαριδάκη**, στέλεχος της Διεύθυνσης Τυποποίησης του ΕΛΟΤ.

- χαιρετισμός του Διευθυντή του Ινστιτούτου Επεξεργασίας του Λόγου (ΙΕΛ/ΕΚ «Αθηνά») κ. **Σπύρου Ράπτη**, που αναγνώσθηκε από την ειδική λειτουργική επιστήμονα του ΙΕΛ κα. **Μαρία Γαβριηλίδου**,

- χαιρετισμός της προέδρου του Οργανισμού για την Διάδοση της Ελληνικής Γλώσσας (ΟΔΕΓ), ομότιμης καθηγήτριας Πανεπιστημίου Πελοποννήσου κας **Αριστέας Τόλια** που αναγνώσθηκε από τον Αντιπρόεδρο του ΟΔΕΓ κ. **Βασίλη Σηφακάκη** και

- σύντομη ομιλία, στα αγγλικά, από τον πρόεδρο του Ιδρύματος για την Ολλανδική Γλώσσα (Stichting Nederlands) κ. **Jan Roukens**.

**Κήρυξη της έναρξης των εργασιών
του 11^{ου} Συνεδρίου «Ελληνική Γλώσσα και Ορολογία»**

Μετά τις εισαγωγικές προσφωνήσεις και χαιρετισμούς, ο Πρόεδρος της Οργανωτικής Επιτροπής του 11^{ου} Συνεδρίου κ. **Κώστας Βαλεοντής** κήρυξε την έναρξη των εργασιών του Συνεδρίου, ενώ ο Πρόεδρος της Επιστημονικής Επιτροπής καθηγητής κ. **Παναγιώτης Κοντός** παρουσίασε την ομιλήτρια της εναρκτήριας πανηγυρικής ομιλίας του Συνεδρίου, κα **Ελένη Πολίτου-Μαρμαρινού**, ομότιμη καθηγήτρια του ΕΚΠΑ, εμβριθή μελετήτρια του παλαμικού έργου.

- Ακολούθησε η εξαιρετική ομιλία της κας **Ελένης Πολίτου-Μαρμαρινού**, με θέμα:

«Ο Παλαμάς και η γλώσσα»,

στη οποία η ομιλήτρια παρουσίασε πτυχές από το έργο και τη δράση του Παλαμά εστιάζοντας στις απόψεις του Παλαμά για τη γλώσσα και εντυπώσιασε, με τον λόγο της, το ακροατήριο.

Η Εναρκτήρια Συνεδρία έκλεισε με δεξίωση, στο χώρο της διπλανής αίθουσας, την οποία παρέθεσε η Ελληνική Εταιρεία Ορολογίας προς τιμήν των συνέδρων και των προσκεκλημένων.

Κείμενα ομιλιών

11^ο Συνέδριο «Ελληνική Γλώσσα και Ορολογία»

9–11 Νοεμβρίου 2017, Αθήνα

Κώστας Βαλεοντής

Πρόεδρος της Ελληνικής Εταιρείας Ορολογίας και της Οργανωτικής Επιτροπής

Κύριε Αναπληρωτή Πρύτανη,
Κυρίες και κύριοι Καθηγητές και Καθηγήτριες,
Κύριοι Πρόεδροι και Εκπρόσωποι των συνδιοργανωτών,
Κυρίες και κύριοι Σύεδροι,
Κυρίες και κύριοι Φοιτητές και Φοιτήτριες,
Κυρίες και Κύριοι,

1997–2017: Είκοσι χρόνια, έντεκα συνέδρια «**Ελληνική Γλώσσα και Ορολογία**». Μια παράδοση που διαδέχτηκε την πρώτη συνεδριακή εκδήλωση Ορολογίας του 1992, η οποία διοργανώθηκε από το Τεχνικό Επιμελητήριο Ελλάδας και τον ΕΛΟΤ, με πρωτεργάτες τους ανθρώπους της ελληνικής ορολογίας οι οποίοι ένα χρόνο αργότερα (το 1993) αποτέλεσαν τον πυρήνα των ιδρυτικών μελών της Ελληνικής Εταιρείας Ορολογίας (ΕΛΕΤΟ). Έκτοτε όλοι αυτοί οι άνθρωποι συμμετείχαν αδιάλειπτα στις δραστηριότητες της ΕΛΕΤΟ, με μόνες απουσίες τις απουσίες εκείνων των αξέχαστων μελών των οποίων η φύση μας στέρησε την παρουσία. Αλλά η παρουσία των μελών αυτών δεν έπαψε και δεν θα πάψει ποτέ να υπάρχει στο σημαντικό συλλογικό έργο που έχει επιτελεστεί.

Το 11^ο Συνέδριο «**Ελληνική Γλώσσα και Ορολογία**», που αρχίζει σήμερα και τελεί υπό την αιγίδα του Προέδρου της Δημοκρατίας Κυρίου **Προκοπίου Παυλοπούλου** και την ηθική υποστήριξη του Υπουργείου Παιδείας, Έρευνας και Θρησκευμάτων, διοργανώνεται από την ΕΛΕΤΟ, με κύριο συνδιοργανωτή και πάλι το Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών και συνδιοργανωτές το Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, το Πανεπιστήμιο Κύπρου, το Τεχνικό Επιμελητήριο Ελλάδας, τον Ελληνικό Οργανισμό Τυποποίησης (μονάδα του Εθνικού Συστήματος Υποδομών Ποιότητας), το Ινστιτούτο Επεξεργασίας του Λόγου (Ερευνητικό Κέντρο «Αθηνά») και τον Οργανισμό για την Διάδοση της Ελληνικής Γλώσσας.

Η σημερινή εναρκτήρια συνεδρία διεξάγεται στη συνεδριακή αίθουσα της Στοάς του Βιβλίου, που μας παραχώρησε ευγενώς η Φιλεκπαιδευτική Εταιρεία, ενώ οι συνεδρίες των εργασιών του Συνεδρίου θα διεξαχθούν αύριο και μεθαύριο στους φιλόξενους συνεδριακούς χώρους του Τεχνικού Επιμελητηρίου Ελλάδας.

Το 11^ο Συνέδριο είναι αφιερωμένο στον εθνικό μας ποιητή **Κωστή Παλαμά**, για τον οποίο θα μας μιλήσει απόψε, εκφωνώντας την πανηγυρική ομιλία της εκδήλωσής μας με θέμα: «*Ο Παλαμάς και η γλώσσα*», η ομότιμη καθηγήτρια του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών κα **Ελένη Πολίτου-Μαρμαρινού**, την οποία και ευχαριστούμε θερμά.

Η Οργανωτική Επιτροπή του 11^{ου} Συνεδρίου συγκροτήθηκε από εκπροσώπους των συνδιοργανωτών και διεξήγαγε όλες τις απαιτούμενες εργασίες της διοργάνωσης.

Η Επιστημονική Επιτροπή, έχοντας και πάλι στο προεδρείο της τρεις εξαιρετικούς γλωσσολόγους και φίλους της Ορολογίας: πρόεδρο τον καθηγητή του Πανεπιστημίου Αθηνών κ. **Παναγιώτη Κοντό** και Αντιπροέδρους τις καθηγήτριες κα **Άννα Αναστασιάδη-Συμεωνίδη** (Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης) και κα **Μαριάννα Κατσογιάννου** (Πανεπιστήμιο Κύπρου), έκρινε με αυστηρά κριτήρια τις προτάσεις για ανακοίνωση που υποβλήθηκαν. Από τις 40 ανακοινώσεις των οποίων οι περιλήψεις υποβλήθηκαν εγκρίθηκαν οι 33 και περιελήφθησαν στο πρόγραμμα του Συνεδρίου και στον τόμο των ανακοινώσεων οι 30 από αυτές, για τις οποίες υποβλήθηκαν τελικά κείμενα.

Στους ομιλητές και ομιλήτριες των εγκεκριμένων ανακοινώσεων, προστέθηκε ως προσκεκλημένη ομιλήτρια, η κα **Αναστασία Χριστοφίδου**, διευθύντρια του Κέντρου Ερεύνης Επιστημονικών Όρων και Νεολογισμών της Ακαδημίας Αθηνών με την ομιλία «*Νεολογία και Ορολογία στην Ακαδημία Αθηνών*».

Στην τελευταία συνεδρία του 11^{ου} Συνεδρίου, η κα **Χρυσούλα Δουδουλακάκη**, μεταφράστρια, στέλεχος της Ελληνικής Μεταφραστικής Υπηρεσίας της Ευρωπαϊκής Επιτροπής θα παρουσιάσει το *Ελληνικό Δίκτυο Ορολογίας* (ΕΔΟ) και τη λειτουργία της *Υπηρεσίας Επείγουσας Απόδοσης Όρων* του ΕΔΟ.

Πριν από το κλείσιμο του 11^{ου} Συνεδρίου, θα διεξαχθεί η καθιερωμένη Ανοικτή Συζήτηση, η οποία, εφέτος, έχει θέμα: **Γλώσσα και ορολογία στη λογοτεχνία**.

Την Ανοικτή Συζήτηση θα διευθύνει και πάλι ο εξαιρετικός φίλος της ΕΛΕΤΟ και της Ορολογίας, ομότιμος καθηγητής ΕΜΠ, κ. **Θεοδόσης Π. Τάσιος**, ενώ στην λογομήγυρη θα συμμετάσχουν:

- η κα **Τιτίκα Δημητρούλια**, αν. Καθηγήτρια ΑΠΘ, μεταφράστρια
- ο κ. **Κώστας Κουτσουρέλης**, συγγραφέας
- ο κ. **Τεύκρος Μιχαηλίδης**, μαθηματικός – συγγραφέας – μεταφραστής
- η κα **Μαρία Παπαδήμα**, Καθηγήτρια ΕΚΠΑ, μεταφράστρια
- ο κ. **Νίκος Σαραντάκος**, Μεταφραστής-συγγραφέας, Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο
- ο κ. **Γιώργος Τράπαλης**, φιλόλογος και
- η κα **Κατερίνα Τοράκη**, Χημικός Μηχανικός, συντονίστρια της επιτροπής ΕΛΟΤ/ΤΕ21.

Η συμμετοχή και παρακολούθηση τόσο στην τελευταία συνεδρία του Συνεδρίου όσο και στην Ανοικτή Συζήτηση θα είναι ελεύθερη για το κοινό.

Εκ μέρους του Διοικητικού Συμβουλίου και του Επιστημονικού Συμβουλίου της ΕΛΕΤΟ ευχαριστώ όλους τους συντελεστές της διοργάνωσης του Συνεδρίου, τους φορείς και ιδιαίτερα τα πρόσωπα, τα μέλη των Επιτροπών και της Γραμματείας, τους λίγους αλλά εξαιρετικούς χορηγούς μας, την Φιλεκπαιδευτική Εταιρεία και το Τεχνικό Επιμελητήριο Ελλάδας για την ευγενή παραχώρηση των χώρων για την έναρξη και διεξαγωγή των εργασιών του Συνεδρίου, τους ομιλητές, ομιλήτριες και συγγραφείς των ανακοινώσεων και, τέλος, όλους εσάς που τιμάτε με την παρουσία σας την σημερινή εκδήλωση. Όσοι από εσάς θα λάβετε μέρος και στις εργασίες του Συνεδρίου σας καλώ να συμμετάσχετε ενεργά συμβάλλοντας στην επιτυχία του. Καλή παρακολούθηση!

11^ο Συνέδριο «Ελληνική Γλώσσα και Ορολογία»

9-11 Νοεμβρίου 2017, Αθήνα

Παναγιώτης Κοντός

Καθηγητής του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, Προέδρου της Επιστημονικής Επιτροπής

Κύριε Αναπληρωτή Πρύτανη
Κυρίες και Κύριοι καθηγητές και καθηγήτριες,
Κύριοι πρόεδροι και εκπρόσωποι των συνδιοργανωτών,
Κυρίες και Κύριοι Σύεδροι,
Κυρίες και Κύριοι φοιτητές και φοιτήτριες,
Κυρίες και Κύριοι,

Το 11^ο, ανά διετία, Διεθνές Συνέδριο της Ελληνικής Εταιρίας Ορολογίας, πραγματοποιείται υπό την αιγίδα του Προέδρου της Ελληνικής Δημοκρατίας κ. **Προκοπίου Παυλοπούλου**, και του Υπουργείου Παιδείας, Έρευνας και Θρησκευμάτων. Συνδιοργανωτές του συνεδρίου είναι το Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, το Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης και το Πανεπιστήμιο Κύπρου. Σε επίπεδο φορέων συνδιοργανωτές είναι το Τεχνικό Επιμελητήριο Ελλάδας, ο Ελληνικός Οργανισμός Τυποποίησης, το Ινστιτούτο Επεξεργασίας του Λόγου και ο Οργανισμός για την Διάδοση της Ελληνικής Γλώσσας.

Όπως και τα προηγούμενα δέκα, το ενδέκατο συμβάλλει σημαντικά στην ανάδειξη του ρόλου της τεχνολογίας στο τεχνοπολιτισμικό περιβάλλον της εποχής, της τρίτης χιλιετίας, τόσο σε επίπεδο της επιστημονικής τεχνογνωσίας και έρευνας όσο και στη διάχυση και μετάδοση των αποτελεσμάτων της καινοτομίας. Ως πρόεδρος της Επιστημονικής Επιτροπής του συνεδρίου θα ήθελα να αναφέρω όχι μόνο τα αυστηρά τεχνικά κριτήρια για την επιλογή των ανακοινώσεων, αλλά κυρίως τις ενδιαφέρουσες συνεδρίες, όπως:

- Γλωσσολογικές και οντολογικές αρχές της Ορολογίας
- Διδακτική και ορολογία
- Ορολογία συγκεκριμένων θεματικών πεδίων – Λεξικογραφικές και ορογραφικές μελέτες
- Ορολογικοί πόροι
- Ορολογία και μετάφραση
- Δραστηριότητες φορέων και οργάνων Ορολογίας – Το Ελληνικό Δίκτυο Ορολογίας

Σύμφωνα με την παράδοση των Συνεδρίων «Ελληνική Γλώσσα και Ορολογία», από την αρχή των εργασιών, τίθεται στη διάθεση των συνέδρων ο τόμος των ανακοινώσεων του Συνεδρίου, που εκδόθηκε πριν από το Συνέδριο, με την επιμέλεια του άοκνου προέδρου της ΕΛΕΤΟ και της Οργανωτικής Επιτροπής του Συνεδρίου **Κώστα Βαλεοντή**.

Εκ μέρους της Επιστημονικής Επιτροπής ευχαριστώ θερμά την Φιλεκπαιδευτική Εταιρεία για την ευγενή παραχώρηση της αίθουσας για την διεξαγωγή της Εναρκτήριας Συνεδρίας του 11^{ου} Συνεδρίου «Ελληνική Γλώσσα κα Ορολογία», οι εργασίες του οποίου θα διεξαχθούν αύριο και μεθαύριο στους συνεδριακούς χώρους του Τεχνικού Επιμελητηρίου Ελλάδας.

Σε όλους εσάς που θα παρακολουθήσετε και τις εργασίες του Συνεδρίου εύχομαι καλή και γόνιμη συμμετοχή.

11^ο Συνέδριο «Ελληνική Γλώσσα και Ορολογία»

9–11 Νοεμβρίου 2017, Αθήνα

Άννα Αναστασιάδη-Συμεωνίδη

Ομότιμη καθηγήτρια του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης,
Α΄ Αντιπρόεδρος της Επιστημονικής Επιτροπής

Κύριε Πρόεδρε της ΕΛΕΤΟ,
Κύριε Αναπληρωτή Πρύτανη του ΕΚΠΑ,
Κύριε Πρόεδρε της Επιστημονικής Επιτροπής του 11^{ου} συνεδρίου της ΕΛΕΤΟ,
Κυρίες και κύριοι Εκπρόσωποι των συνδιοργανωτών,
Αγαπητές και αγαπητοί συνάδελφοι,
Κυρίες και κύριοι σύνεδροι,
Αγαπητές φοιτήτριες και αγαπητοί φοιτητές,
Κυρίες και κύριοι,

Ως Α΄ Αντιπρόεδρος της επιστημονικής επιτροπής του 11^{ου} Διεθνούς συνεδρίου της ΕΛΕΤΟ με θέμα «Ελληνική Γλώσσα και Ορολογία» και εκ μέρους του Α.Π.Θ., με ιδιαίτερη χαρά, σας απευθύνω τον χαιρετισμό αυτό.

Φέτος διοργανώσαμε το 11^ο συνέδριο της ΕΛΕΤΟ με εφόδιο τη στιβαρή εμπειρία των δέκα διεθνών συνεδρίων, που συνιστούν την ύψιστη επιστημονική εκδήλωση που αφορά την ελληνική ορολογία.

Το φετινό συνέδριο είναι αφιερωμένο στον **Κωστή Παλαμά**, τον κορυφαίο εκπρόσωπο της νεοελληνικής λογοτεχνίας του β΄ μισού του 19^{ου} αι. και ιδίως του α΄ μισού του 20^{ου} αι., τον τολμηρό και ακάματο εργάτη της δημοτικής γλώσσας.

Όπως σε κάθε συνέδριό μας, διαπιστώνουμε ποικιλία θεματικών και τομέων. Εξετάζονται γενικά θέματα όπως ο σημασιολογικός δανεισμός, αλλά και μεμονωμένοι όροι, όπως οι όροι *μηχανική, ορολογία, οντολογία, οντοορολογία*. Εξετάζεται η ορολογία ποικίλων τομέων, όπως της ιατρικής (παθολογία, ανατομία), της γεωλογίας, της βιοχημείας, της στρατιωτικής ορολογίας, του ξενοδοχειακού τουρισμού, της τουριστικής διπλωματίας, της μαγειρικής, της ορθόδοξης χριστιανικής ορολογίας. Επίσης εξετάζονται οι σχέσεις της ορολογίας με τη λεξικογραφία, τη διδακτική και τη μετάφραση, εφαρμόζεται η αντιπαραβολική ανάλυση για τη σύγκριση της διοικητικής ορολογίας Ελλάδας – Κύπρου, και βέβαια γίνεται λόγος για τους νέους ορολογικούς πόρους: ΟΡΟΣΗΜΟ, Σώμα κειμένων με τραπεζικές συμβάσεις, Σώμα κειμένων της γλώσσας των εναγομένων κτλ.

Δηλαδή, έχουμε ένα πλούσιο συνέδριο.

Αποτιμώντας συνοπτικά την πορεία αυτών των 11 διεθνών συνεδρίων διαπιστώνουμε **ανανέωση** τόσο στο έμπυχο δυναμικό, αφού νέοι ερευνητές συμμετέχουν ενεργά συμβάλλοντας στη διάχυση του κλάδου της ορολογίας, όσο και στη διερεύνηση θεωρητικών ζητημάτων αλλά και πρακτικών εφαρμογών.

Στο σημείο αυτό θα ήθελα να υπογραμμίσω ότι η ΕΛΕΤΟ με τη διοργάνωση των διεθνών αυτών συνεδρίων επιτελεί εθνικό έργο και αξίζει η πολιτεία να υποστηρίξει τις δραστηριότητές της.

Κλείνοντας θα ήθελα να εκφράσω τις ειλικρινείς ευχαριστίες μου στον Πρόεδρο **Κώστα Βαλεοντή**, την ψυχή της ΕΛΕΤΟ.

Εύχομαι ολόψυχα ευόδωση των εργασιών του 11^{ου} διεθνούς συνεδρίου.

**Χαιρετισμός του Προέδρου του Τεχνικού Επιμελητηρίου Ελλάδας
Γεωργίου Στασινού**

Αξιότιμοι κύριοι και κυρίες,

Χαιρετίζω θερμά το 11ο Συνέδριο «Ελληνική Γλώσσα και Ορολογία». Ζητώ συγνώμη που δεν μπορώ να παραστώ αυτοπροσώπως, καθώς τρέχουσες υποχρεώσεις του Επιμελητηρίου με κρατούν μακριά από τη σημερινή εναρκτήρια εκδήλωση. Παρά ταύτα, θέλω να συγχαρώ τους διοργανωτές για την προσπάθεια και τους εισηγητές για τις ενδιαφέρουσες εισηγήσεις που θα παρουσιάσουν.

Οι μηχανικοί πάντα, αλλά και το ΤΕΕ ως φορέας, από την αρχή της ίδρυσής του, ανέπτυξε και υποστήριξε με σθένος δραστηριότητες που είχαν ως αντικείμενο την ανάδειξη ζητημάτων σχετικών με τη γλώσσα και την ορολογία.

Στόχος μας ήταν και είναι πάντα αφενός η προστασία της γλωσσικής κληρονομιάς μας και αφετέρου η υποβοήθηση των μηχανικών στην εκπαίδευση, στην επικοινωνία και στην επιτέλεση του επιστημονικού και επαγγελματικού τους έργου.

Για αυτόν τον λόγο το ΤΕΕ είναι ιδιαίτερα περήφανο που συνδιοργανώνει αυτό το συνέδριο με την Ελληνική Εταιρεία Ορολογίας, τα εκπαιδευτικά μας ιδρύματα και άλλους επιστημονικούς και ερευνητικούς φορείς. Είμαστε περήφανοι γιατί ακόμη και σήμερα ως Επιμελητήριο συνεχίζουμε μία δουλειά υποδομής που έχει ξεκινήσει δεκαετίες τώρα.

Η ορολογία είναι η γέφυρα συνεννόησης και κατανόησης για κάθε επιστημονική εργασία, ιδιαίτερα στον τεχνικό κόσμο.

Η εργασία η οποία έχει ως βάση την ορολογία αποκτά ιδιαίτερη σημασία και ενδιαφέρον με δεδομένα την ιστορία, τον πλούτο και την ομορφιά της Ελληνικής Γλώσσας.

Από τις προσπάθειές μας στο ΤΕΕ, ενδεικτικά σταχυολογώ:

- την έκδοση σημαντικών και απολύτως απαραίτητων για την εποχή τους λεξικών, που έγιναν πολύτιμα εργαλεία γενεών μηχανικών
- την πληθώρα άρθρων σχετικών με την ορολογία που έχουν δημοσιευτεί στα «Τεχνικά Χρονικά»
- τις προσπάθειες που γίνονται στη βιβλιοθήκη του ΤΕΕ, που φέτος γιορτάζει τα 90 χρόνια από την ίδρυσή της, για την καθιέρωση *θεματικού λεξιλογίου τεχνικών όρων*.
- Το πλήθος εκδηλώσεων που έχουμε κατά καιρούς διοργανώσει για αντίστοιχα θέματα

- την υποστήριξη λειτουργίας των 6 Επιτροπών Τυποποίησης του ΕΛΟΤ συμπεριλαμβανομένης και της Επιτροπής Ορολογίας ΤΕ 21. Η ενασχόληση του ΤΕΕ με τα θέματα τυποποίησης είναι συνεχής καθώς πρότυπα, κανονισμοί, ευρωκώδικες, τεχνικές προδιαγραφές συνεχώς εξελίσσονται και είναι απαραίτητα εργαλεία στο έργο κάθε μηχανικού.

Και θέλω εδώ να τονίσω ιδιαίτερα ένα θέμα που αντιμετωπίζουμε συχνά. Παρά τις τεράστιες προσπάθειες που γίνονται στην Ευρωπαϊκή Ένωση για την απόδοση τεχνικών και επιστημονικών όρων παρουσιάζονται προβλήματα στην πράξη κατά την ενσωμάτωση των ευρωπαϊκών οδηγιών στο εθνικό δίκαιο, γεγονός που αποδεικνύει τη σημασία της διεπιστημονικής προσέγγισης στα θέματα ορολογίας.

Κλείνοντας, αυτό που θα ήθελα να μείνει ως η ουσία του χαιρετισμού αυτού είναι η ανάγκη συνεργασίας, συνεννόησης και διεπιστημονικής προσέγγισης με όλους τους φορείς που είναι αρμόδιοι για τα θέματα αυτά.

Εύχομαι καλή επιτυχία στις εργασίες του 11^{ου} Συνεδρίου «Ελληνική Γλώσσα και Ορολογία».

Να είστε βέβαιοι ότι το ΤΕΕ θα είναι συνεχώς στο πλευρό της ΕΛΕΤΟ και θα στηρίζει κάθε προσπάθεια που συμβάλλει έμπρακτα στην πρόοδο της επιστήμης και της τεχνολογίας.

**Χαιρετισμός του Προέδρου και Διευθύνοντος Συμβούλου ΕΣΥΠ
Χρήστου Σινάνη-Αγκαζίρ**

Αξιότιμες κυρίες και κύριοι,

χαιρετίζω και συγχαίρω τους συντελεστές και συμμετέχοντες του 11^{ου} συνεδρίου, «Ελληνική γλώσσα και ορολογία», για τη συνεισφορά και το ενδιαφέρον τους στην ορολογία· για την επικοινωνία της πληροφορίας και γνώσης στην ελληνική γλώσσα.

Η ελληνική ορολογία αποτελεί πολύτιμο πόρο για την αμοιβαία κατανόηση συντελεστών και αποδεκτών της αλυσίδας παραγωγής και προσθήκης αξίας μέχρι και τον καταναλωτή.

Στη σημερινή οικονομική κρίση στην Ελλάδα και την αβεβαιότητα για το μέλλον επιβάλλεται να επενδύσουμε στην ενεργό συμμετοχή και εκπροσώπηση της χώρας μας στη Διεθνή και Ευρωπαϊκή Τυποποίηση και στη συνδιαμόρφωση των σχετικών προτύπων για δραστηριότητες, πόρους, προϊόντα και υπηρεσίες.

Ως Ελληνικός Οργανισμός Τυποποίησης υιοθετούμε τα ευρωπαϊκά πρότυπα και εκδίδουμε στην ελληνική γλώσσα τα πρότυπα ευρείας χρήσης και τα πρότυπα εναρμόνισης (harmonized standards) που καθιερώνονται ειδικά για τη δημιουργία ενιαίου νομοθετικού και κανονιστικού πλαισίου για την ελεύθερη κυκλοφορία αγαθών, υπηρεσιών και προσωπικού. Η ορολογική εναρμόνιση στα θεσμικά έγγραφα αποτελεί συστατικό στοιχείο και στόχο της ελληνικής τυποποίησης που αποσκοπεί στη διάδοση ορθών πρακτικών προς όφελος της υγιούς επιχειρηματικότητας και του σεβασμού των κοινών αξιών στην Ελλάδα, για τον άνθρωπο και το περιβάλλον.

Με τις εμπειρίες της τυποποίησης και της μετρολογίας, το ΕΣΥΠ προτείνει την αξιοποίηση προτύπων και μετρητικών υπηρεσιών για την ποιότητα στον Ιδιωτικό και Δημόσιο Τομέα, τον εξορθολογισμό των λειτουργιών και τον περιορισμό της σπατάλης φυσικών και διανοητικών πόρων ειδικά στο Δημόσιο Τομέα, τη βιώσιμη ανάπτυξη και διάκριση με εργαλεία τη γνώση και καινοτομία, την αξιοποίηση των συγκριτικών πλεονεκτημάτων της χώρας και την εστίαση στην ποιότητα εξυπηρέτησης των αναγκών των επιχειρήσεων και των καταναλωτών, πολιτών και επισκεπτών της χώρας.

Αναπτύσσουμε δραστηριότητες τυποποίησης ορολογίας και ορολογικής εναρμόνισης σε τομείς της παραγωγής, της οικονομίας και της κοινωνίας όπως στη Διοίκηση επιχειρήσεων και των δημοσίων οργανισμών και εθελοντικών οργανώσεων, στη βιώσιμη ανάπτυξη, στη βιωσιμότητα

πόλεων και τις έξυπνες πόλεις, στα δομικά προϊόντα, στα τεχνικά έργα, στον Τουρισμό, στις αειφορικές μορφές ενέργειας και στα Ηλιακά Συστήματα και στην κυκλική Οικονομία και αξιοποίηση αποβλήτων.

Μια σημαντική πτυχή της τυποποίησης οιοδήποτε αντικειμένου είναι η τυποποίηση ορολογίας, δηλαδή ο ορισμός των εννοιών του θεματικού πεδίου και η επιλογή των προτιμώμενων όρων για την ακρίβεια στην επικοινωνία και τη μείωση της στάθμης διακινδύνευσης αστοχίας, παρανόησης, σύγχυσης ή απώλεια πληροφορίας. Η αστοχία στην επικοινωνία μπορεί να οδηγήσει σε πρόκληση βλάβης, μη αξιοποίηση ευκαιρίας και οικονομική ζημία στις συναλλαγές.

Συνεργαζόμαστε με τη Δημόσια Διοίκηση και Τοπική Αυτοδιοίκηση, τις ενώσεις επιχειρήσεων και επιχειρήσεις, την Ακαδημαϊκή και Ερευνητική Κοινότητα, τις επαγγελματικές, επιστημονικές και άλλες κοινωνικές ενώσεις δημοσίου σκοπού και είμαστε ανοικτοί στις συνεργασίες για διαβούλευση, διαφάνεια και συναίνεση σε όλα τα τυποποιητικά έγγραφα που προτείνουμε, προς όφελος της κοινότητας εφαρμογής στην Ελλάδα.

Στις 13 Δεκεμβρίου 2017 συνδιοργανώνουμε με το Τεχνικό Επιμελητήριο Ελλάδας και σας καλούμε να συμμετάσχετε σε εκδήλωση για την την τεχνική εναρμόνιση μέσω της αξιοποίησης των ευρωπαϊκών προτύπων.

Εύχομαι,

καλή επιτυχία στις εργασίες του 11^{ου} Συνεδρίου και ειδικότερα,

εύχομαι υγεία και δύναμη

στον πρωτεργάτη του Συνεδρίου και Πρόεδρο της ΕΛΕΤΟ, **Κώστα Βαλεοντή**, ώστε να συνεχίσει να μας διδάσκει ορολογία, να προσφέρει ερευνητικό και τυποποιητικό έργο με ανιδιοτέλεια και ποιότητα και να καλύπτει, εν μέρει βεβαίως, με το έργο του στην ΕΛΕΤΟ, στα Συνέδρια, σε Επιτροπές Τυποποίησης και Δίκτυα Ορολογίας, τις ανεπάρκειες αρμοδίων θεσμικών, κρατικών φορέων για την ελληνική ορολογία και γλώσσα.

11^ο Συνέδριο «Ελληνική Γλώσσα και Ορολογία»

9–11 Νοεμβρίου 2017, Αθήνα

Σπύρος Ράπτης

Διευθυντής του Ινστιτούτου Επεξεργασίας του Λόγου (ΙΕΛ/ΕΚ «Αθηνά»)

Είναι χαρά και τιμή για το ΙΕΛ που συμμετέχει, για μια ακόμη φορά, στη διοργάνωση του Συνεδρίου «Ελληνική Γλώσσα και Ορολογία»: ενός καθιερωμένου πλέον θεσμού διάχυσης επιστημονικής γνώσης και καλών πρακτικών στο χώρο της ορολογίας, αλλά και ενός σημαντικού μέσου ευαισθητοποίησης του επιστημονικού και ευρύτερου κοινού στα θέματα αυτά.

Για τον χώρο της Γλωσσικής Τεχνολογίας όπου δραστηριοποιείται το ΙΕΛ, η ορολογία και οι ορολογικοί πόροι έχουν ένα ιδιαίτερα σημαντικό ρόλο. Κι αυτό είναι εμφανές κι από τις πολυάριθμες σχετικές δράσεις που έχει υλοποιήσει το ΙΕΛ αναφορικά με τη συλλογή και επεξεργασία κειμενικών σωμάτων σε ειδικούς θεματικούς τομείς, την κατασκευή μονόγλωσσων πολύγλωσσων ορολογικών λεξικών σε ψηφιακή μορφή, αλλά και την υλοποίηση εξειδικευμένων εργαλείων και υπηρεσιών για την τεχνολογική υποστήριξη τέτοιων δραστηριοτήτων.

Το 11ο Συνέδριο της ΕΛΕΤΟ συμπίπτει χρονικά με μια περίοδο όπου στο ΙΕΛ αναμένουμε την επίσημη έναρξη ενός ιδιαίτερα σημαντικού για εμάς εθνικού έργου με την ονομασία «ΑΠΟΛΛΩΝΙΣ», που αφορά στη δημιουργία της Εθνικής Υποδομής για τις Ψηφιακές Ανθρωπιστικές Τέχνες και Επιστήμες και για την Γλωσσική Έρευνα και Καινοτομία. Το έργο αυτό, η σημασία του οποίου αναγνωρίστηκε καθαρά καθώς έλαβε ιδιαίτερα υψηλή θέση κατά την διαδικασία αξιολόγησης, θα στηρίξει τη συνέχεια και περαιτέρω εξέλιξη της ερευνητικής υποδομής CLARIN:EL, του ελληνικού δηλαδή σκέλους της ευρωπαϊκής υποδομής CLARIN. Στην νέα της αυτή φάση, η υποδομή CLARIN:EL θα βελτιώσει και θα αναβαθμίσει τις υπηρεσίες και τους πόρους της ώστε να προσαρμοστεί στις προκλήσεις των μεγάλων δεδομένων και της αναλυτικής τους, θα αυξήσει το δίκτυο με νέα αποθετήρια και μέλη και θα υλοποιήσει πιλοτικές εφαρμογές αξιοποίησης της υποδομής και της γλωσσικής τεχνολογίας για τη δημιουργία νέων κειμενικών, λεξικών και ορολογικών πόρων και υπηρεσιών σε τομείς κάθε επιστημονικού ή/και παραγωγικού τομέα. Για τις δράσεις αυτές, η υποδομή CLARIN:EL προσδοκά στη συνέχιση της γόνιμης κι επιτυχημένης συνεργασίας με την ΕΛΕΤΟ.

Τελειώνοντας, θα ήθελα να ευχαριστήσω τον Πρόεδρο της Οργανωτικής Επιτροπής **κ. Κώστα Βαλεοντή** αλλά και όλους τους συντελεστές του Συνεδρίου, και να ευχηθώ κάθε επιτυχία στις εργασίες του Συνεδρίου.

11^ο Συνέδριο «Ελληνική Γλώσσα και Ορολογία»

9–11 Νοεμβρίου 2017, Αθήνα

Αριστέα Τόλια

Ομότιμη καθηγήτρια Πανεπιστημίου Πελοποννήσου,
Πρόεδρος του Οργανισμού για την Διάδοση της Ελληνικής Γλώσσας (ΟΔΕΓ)

Ως Πρόεδρος του Οργανισμού για την Διάδοση της Ελληνικής Γλώσσας (ΟΔΕΓ) με ιδιαίτερη χαρά συμμετέχω στην πολύ σημαντική επιστημονική εκδήλωσή σας.

Το Συνέδριό σας είναι ένα ξεχωριστό γεγονός υπηρετήσης της Ορολογίας ως επιστήμης και μία ευκαιρία ανταλλαγής απόψεων και γόνιμης συζήτησης επιστημόνων υψηλού κύρους.

Η ορολογία, ως πολιτισμική επιλογή, είναι το κοινό όριο επικοινωνίας της γνώσης με την γλώσσα. Άλλωστε η πρόοδος κοινωνιών και ατόμων στηρίζεται στην ικανότητα του ανθρώπου να χρησιμοποιεί την γλώσσα με τέτοιο τρόπο, ώστε να γίνεται αποτελεσματικός για την ικανοποίηση ή και την ολοκλήρωση της επικοινωνιακής του στόχευσης.

Η γλώσσα ανανεώνεται με νεολογισμούς, ο «όρος» είναι αναγκαίος για την δήλωση μίας συγκεκριμένης έννοιας προκειμένου αυτή να γίνεται αντιληπτή, αλλά και την προοπτική να παρέχει δυνατότητα νέων όρων. Αέναη πηγή δανεισμού στον Δυτικό Ευρωπαϊκό πολιτισμό και διανόηση είναι η Αρχαία Ελληνική.

Η ορολογία είναι μία διαδικασία με συμμετοχή πολλών επιστημονικών κλάδων: Η Πληροφορική και οι νέες Τεχνολογίες συμβάλλουν σημαντικά στην δημιουργία νέας ορολογίας με την συνεισφορά πάντοτε και άλλων επιστημονικών κλάδων. Τα προγράμματα και οι εφαρμογές αποτελούν μία νέα πραγματικότητα που διευκολύνουν τους κανόνες και τον μηχανισμό κατασκευής νέων όρων.

Με αυτές τις σκέψεις απευθύνω εκ μέρους των μελών του Δ.Σ. του ΟΔΕΓ εγκάρδιο χαιρετισμό στους Συνέδρους, θερμά συγχαρητήρια στον Πρόεδρο της ΕΛΕΤΟ κ. **Κώστα Βαλεοντή** και εύχομαι πλήρη επιτυχία στο έργο σας.

11^ο Συνέδριο «Ελληνική Γλώσσα και Ορολογία»

9–11 Νοεμβρίου 2017, Αθήνα

Jan Roukens

Chairman at Stichting Nederlands

Dear chairman,
ladies and gentlemen.

I congratulate ELETO and chairman **Kostas Valeontis** with this 11th “Hellenic Language and Terminology” conference. The continuity of these conferences during those more than 20 years, the maintenance of high scientific standards, the continued interest of the Greek linguistic community... These are facts and they are admirable.

A formidable achievement lies behind, even greater challenges lie ahead. Challenges, associated with unfulfilled European promises of 20 and more years ago.

I am honoured and grateful for this opportunity to express some concerns regarding the languages of Europe and Europe of languages. This year ELETO celebrates its 25th birthday, the association was established in 1992. That same year, the European Commission published an important report with the title *the European language infrastructure*. It was the first time that the term ‘Infrastructure’ was linked with language. The report emphasized the absolute need to develop, acquire and exploit language resources as *the* basis for language work, including the R&D and the use of language tools. The European Commission postulated 25 years ago, that the massive collections of European language data would be publicly available in digital form, accessible throughout Europe via the emerging networks. This would constitute the truly service oriented language infrastructure.

In 1996 the European Commission followed up with another strategic initiative: *The Multilingual Information Society*. The language infrastructure was supposed to be a precondition for the implementation of the multilingual society. The MLIS would allow Europeans to use their mother tongue or anyother language while communicating via the networks. The providers of information were also invited to provide services in the languages of their users, or ensure that users could easily invoke tools to adapt the services to the language of their choice.

To summarise. Two decades ago, development of the multilingual infrastructure and information society were projected as long-term efforts of immense proportions, comprising large teams representing all language communities of Europe. Partners from other countries not being EU members would be allowed to be associated. These projects were considered necessary to preserve the European cultural and language heritage and to contribute

substantially to the democratisation of the EU and partners. They focused primarily on the needs of citizens rather than institutions and economic actors and thus improve the adhesion of the citizens to the European idea.

However, no major initiatives in these areas are visible in the two decades that passed. The European Union seems to respond to incidents on its path to the future, rather than taking initiatives creating the future. A growing number of European citizens question whether the EU adds enough value, and is capable to fill the gaps left open by member states acting on their own.

Here are huge projects with goals of direct interest to 500 million European citizens, speaking many languages that are dear to them. Projects that provide high-level work for many years to thousands of people, among them linguists and professionals with linguistic skills. These projects, properly managed, would improve cohesion among the European linguistic communities and the professionals to be involved. And implemented, they would bring the European peoples together.

I am finishing. I believe that it is up to national associations such as ELETTO and its European sister associations, and the European umbrella, the European Association for Terminology, to initiate the kind of actions mentioned. Their roles nationally and internationally could be upgraded to the level of impartial and professional advisory forum for governmental and intergovernmental decision makers.

Thank you for your attention and patience. I wish you all a socially and professionally rewarding conference.

11^ο Συνέδριο «Ελληνική Γλώσσα και Ορολογία»

9–11 Νοεμβρίου 2017, Αθήνα

Εναρκτήρια ομιλία, Πέμπτη 9 Νοεμβρίου 2017

Ελένη Πολίτου-Μαρμαρινού

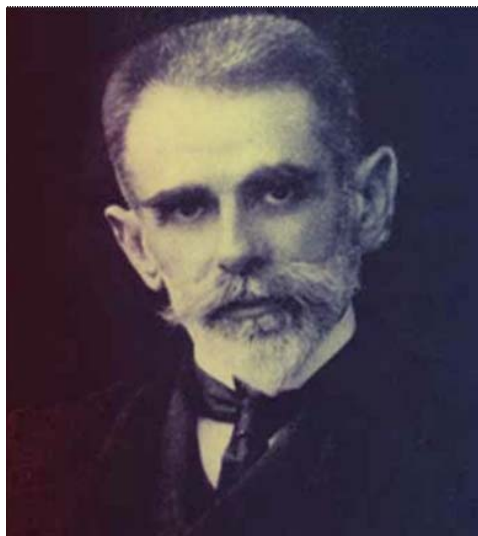
Ομότιμη καθηγήτρια του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών

Ο Παλαμάς και η γλώσσα

Δεν είμαι τίποτε άλλο παρά μιας γλώσσας λειτουργός
(ΣΤ' 163)¹

Εισαγωγικά

Ο Κωστής Παλαμάς, πεντάρφανος από τρυφερή ηλικία, ανατράφηκε στο Μεσολόγγι στο σπίτι του αδελφού του πατέρα του, του θείου του Δημητρίου Ιωάννη Παλαμά. Η οικογένεια των Παλαμάδων είχε προσφέρει κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας σειρά όλη διδασκάλων του γένους με σημαντικότερο τον προπάππο του ποιητή Παναγιώτη Παλαμά (1722-1803), ο οποίος το 1760 ίδρυσε στο Μεσολόγγι την Παλαμαία Σχολή, που αναδείχτηκε σε ένα από τα σημαντικότερα πνευματικά κέντρα με ακτινοβολία σε ολόκληρο τον Ελληνισμό. Ως τα δεκαεφτά του χρόνια ο Παλαμάς έζησε στην

ατμόσφαιρα μιας τέτοιας λόγιας οικογένειας, όπου πρωτοστατούσε και έδινε τον τόνο και φρόντιζε προσωπικά για την παιδεία του ανιψιού του ο Δημήτριος Παλαμάς, «ο θεός, ο δ ι δ α σ κ α λ ο ς, καθώς απ' όλους κράζοταν, ο ελληνοστής, ο θεολόγος, ο φιλόσοφος, ο μυστικιστής, ο ησυχαστής, ο τεχνίτης του λόγου και του Λόγου ο διδάχος», όπως τον έχει περιγράψει αργότερα ο ίδιος ο ποιητής (Δ' 305. Η αραιογράφιση δική του).

Ο Παλαμάς, σ' αυτό το «ευλογημένο σπίτι» – γιατί «ό,τι έλειπεν από το σχολείον, το σχολαστικόν, το τυπικόν, και το αποκτηνωτικόν [...] μας το πρόσφερε το σπίτι» (Δ' 485) – τα παιχνίδια που έπαιζε «καταμόναχος» και τα ομαδικά παιχνίδια στα οποία πρώτευε ήταν «τα παιγνίδια του Λόγου» (Δ' 314, 320). Μέσα, λοιπόν, σε αυτό το περιβάλλον ο νεαρός μελλοντικός ποιητής ήρθε σε συστηματική επαφή με τη γραπτή ελληνική γλώσσα, εισχώρησε στα μυστικά της και γοητεύτηκε από τον πλούτο και τις απεριόριστες εκφραστικές δυνατότητές της. Αν λοιπόν κάθε ποιητής, τουλάχιστον κάθε γνήσιος ποιητής, προβληματίζεται για τη

¹ Οι παραπομπές σε παλαμικά κείμενα στα *Άπαντα*, τόμ. Α'- ΙΣΤ', Μπίρης-Γκοβόστης, Αθήνα 1962 -1969. Το κεφαλαίο γράμμα παραπέμπει στον τόμο, ο αριθμός στη σελίδα.

γλώσσα και αναμετριέται με αυτήν, ο Παλαμάς προσήλθε στην ποίηση και στο χώρο των γραμμάτων με συγκεκριμένα και πρόσθετα βιώματα και εφόδια που του επέτρεψαν (α) να στοχαστεί σοβαρά πάνω στη γλώσσα ως σύστημα για την ανθρώπινη επικοινωνία, (β) να παρέμβει δυναμικά και να πρωτοστατήσει υπέρ της δημοτικής κατά τη μαχητική περίοδο του γλωσσικού ζητήματος και (γ) να διαμορφώσει μίαν ολόκληρη θεωρία του ποιητικού, ειδικά, λόγου.

(α) Η γλώσσα ως σύστημα επικοινωνίας

Ο Παλαμάς αντιλαμβάνεται καταρχάς τη γλώσσα ως όργανο επικοινωνίας, δεν δέχεται όμως ότι η λειτουργία της περιορίζεται στο να εξυπηρετεί απλώς την ανάγκη των ανθρώπων να συνεννοούνται μεταξύ τους. Πιστεύει ότι η γλώσσα, πολύ περισσότερο από μέσο με το οποίο οι άνθρωποι έρχονται κοντά, αποτελεί όργανο, με το οποίο ενεργούν και δρουν σε ένα υψηλότερο, διανοητικό επίπεδο. Επιμένει ότι η γλώσσα δεν είναι κάτι το εξωτερικό σε σχέση με την ενέργεια του ανθρώπινου νου αλλά είναι σύμφυτη με αυτήν, όπως αναπόσπαστη για τις αισθήσεις μας είναι η ψυχή από το σώμα:

Πώς είναι δυνατόν να γεννώ ιδέας, εγώ ο ποιητής, αΰλους και ασάρκους, αγλώσσους δηλαδή; Πώς είναι δυνατόν να εννοηθούν αι ιδέαι μου άνευ της λεκτικής σαρκός, ήτις τας καθιστά ορατάς και αισθητάς; Γεννώ ιδέας, θα ειπή συγχρόνως γεννώ και γλώσσαν. [...]. Αι καθαράι ιδέαι δεν υφίστανται άνευ της υλικής αυτών εκφράσεως. (1891, Β' 296).

Η γλώσσα διά να χαρακτηρισθή κατά φιλοσοφικήν ακρίβειαν επ' ουδενί λόγω δύναται να παραβληθῆ προς ἔ ν δ υ μ α, δηλονότι προς εξωτερικόν τι και επίκτητον και κατ' αρέσκειαν φερόμενον και απορριπτόμενον, η γλώσσα, το άνθος της ψυχῆς, και το σύμβολον αυτής της λογικής ενεργείας του ανθρώπου. (1892, Β' 310. Η αραιογράφηση δική του).

Αναφορικά με τη γλώσσα από φιλοσοφική, όπως λέει, δηλαδή θεωρητική σκοπιά, ο Παλαμάς ενημερώνεται μελετώντας σχετικά έργα παλαιότερων Ελλήνων, όπως «ο διδάσκαλος Κωνσταντάς», αλλά και συγχρόνων του Ελλήνων και ξένων γλωσσολόγων. Με τη βοήθειά τους και επικαλούμενος διαρκώς τη μαρτυρία τους, διατυπώνει βασικές θεωρητικές απόψεις για τη γλώσσα, με πρώτη τη θέση ότι δεν υπάρχουν καλές και κακές γλώσσες και ότι ο πλούτος ή η φτώχεια των ανθρωπίνων γλωσσών βαίνει αναλόγως προς τη διανοητική ανάπτυξη των εθνών που τις μεταχειρίζονται. Έτσι, για να στηρίξει τη θέση αυτή, παραθέτει όσα «με ευθυκρισία» υποστήριξε ο Κωνσταντάς το 1804, απαντώντας από τότε στο «έκτοτε προβαλλόμενον επιχείρημα, αφορήτου κοινοτοπίας», περί πτωχείας της δημοτικής γλώσσας:

Αλλ' η πτωχεία είναι αποτέλεσμα της ιδικής μας πτωχείας· μην έχοντας τα πράγματα, έπεται αναγκαίως να μην έχωμεν μήτε τα ονόματά των·αφού πλουτήσωμεν ημείς από ιδέας, πλουτίζεται και αυτή από λέξεις.
(1891, Β' 246)

Ανάλογη με την παραπάνω είναι και η πίστη του Παλαμά ότι δεν υπάρχουν γλώσσες ευγενείς ή αγενείς αλλά ότι η ευγένεια ή η αγένεια μιας γλώσσας εξαρτάται από το ήθος των ιδεών που εκφράζονται μέσω αυτής:

Τα λεγόμενα περί νοθειών, παραγεμισμάτων, μεταμφιέσεων, ξενισμών, βαρβαρισμών, τουρκισμών και φραγκισμών, εξευγενισμών και πολιτισμένης ελευθερίας, αναφορικώς προς την γλώσσαν, δεν σημαίνουν ακριβώς τίποτε. Ό,τι είπεν ο Βίγκελμαν, δεν ενθυμούμαι αν περί του καλού εν γένει ή ίδια περί της αρχαίας πλαστικής, παρομοιάσας αυτήν, ή εκείνο, προς καθαρόν ύδωρ το οποίον ουδεμίαν γεύσιν έχει, δύναται αξιόλογα να λεχθή περί της γλώσσης. Η γλώσσα, ακριβώς ειπείν, ουδεμίαν γεύσιν έχει· δεν είναι ούτε ευγενής ούτε αγενής. Ο ποιητής θα της δώσει ευγένειαν διά των ιδεών τας οποίας εν τ ά ξ ει κ αι με γ έ θ ει θα εκφράση δι' αυτής. (1892, Β' 311. Η αραιογράφηση δική του).

Συνεπής προς τις παραπάνω θέσεις αντιλαμβάνεται τη γλώσσα ως ζωντανό οργανισμό, ο οποίος, όπως «όλα τα φυσικά και τα κοινωνικά μαζί φαινόμενα» (1905, ΣΤ' 255), βρίσκεται σε διαρκή εξέλιξη. Γράφει το 1892 αντικρούοντας τον Άγγ. Βλάχο, ο οποίος ως εισηγητής του Φιλαδελφείου Ποιητικού Διαγωνίσματος είχε επικρίνει τους ποιητές που χρησιμοποιούσαν όχι την «καθαρά» δημοτική γλώσσα των δημοτικών τραγουδιών αλλά μια δημοτική «μιγάδα» :

Θα ήτο μάταιος κόπος η επανάληψις της γλωσσολογικής τυμπανοκρουσίας περί του ότι η γλώσσα είναι ακριβώς εν τω νοητώ κόσμω οργανισμός, ως είναι ο των φυτών και των ζώων εν τη φύσει, ουδεμίαν σχέσιν έχουσα προς τα ορυκτά· ότι ως τα φυτά και τα ζώα, γεννάται, ζη και θνήσκει, και ευρίσκεται εις δ ι η ν ε κ ή ε ξ έ λ ι ξ ι ν. (Β' 319. Η αραιογράφηση δική του).

Τη διηνεκή αυτήν εξέλιξη της γλώσσας προωθεί πρώτιστα ο Λαός, ο οποίος «δημιουργεί την γλώσσαν του με αυτόματον ευθυγνωσίαν και με θείαν έμπνευσιν ως ποιητής», φορέας ενός «γλωσσοπλαστικού ρεύματος» που ουδέποτε διακόπτεται. (Β' 290-291). Παράλληλα όμως με του Λαού την επίδραση βαίνει και η επενέργεια του Ποιητή στη διαρκή αλλαγή και εξέλιξη της γλώσσας:

Ό,τι λεληθότως, ανεπιγνώστως και διά της φοράς των αιώνων επιτελούσιν αι γενεαί, οι ποιηταί επιτελούσι γοργώς υπό το κράτος της Έμπνεύσεως. [Ο ποιητής επί της γλώσσης] καταλείπει την σφραγίδα του ιδίου πνεύματος· γράφει όχι τόσον την γλώσσαν όσον την γλώσσαν τ ο υ. (Β' 292. Η αραιογράφηση δική του).

Τόσο πολύ μάλιστα ο Παλαμάς πιστεύει ότι ο ποιητής με την προσωπική, δημιουργική εργασία του πάνω στη γλώσσα συμβάλλει στη διαχρονική εξέλιξη και αλλαγή της ώστε να υποστηρίζει ότι ο Σολωμός, ως μεγάλος ποιητής,

και αν τυχόν παρουσιάζη ανωμαλίας τινάς [γλωσσικάς] είναι ικανός διά μόνου του κλασικού παραδείγματός του να επιβάλη ταύτας ως κανόνας και ως νόμους εις τους επιγενομένους. (Β' 262).

(β) Ο δημοτικισμός

Ο Παλαμάς αναγκάστηκε, κατά κάποιο τρόπο, να στοχαστεί πάνω στην ανθρώπινη γλώσσα, να μελετήσει και να διατυπώσει γενικότερες θέσεις γι' αυτήν με σκοπό να υπερασπιστεί τη δημοτική και να αντικρούσει τις εναντίον της επιθέσεις, όταν από τις αρχές της δεκαετίας του 1890 προσχώρησε με ενθουσιασμό στο στρατόπεδο των δημοτικιστών και αναδείχτηκε σε

μαχητικό πρωταγωνιστή του δημοτικιστικού κινήματος. Πράγματι, όλα σχεδόν τα παραπάνω παραθέματα περιλαμβάνονται σε κείμενα γραμμένα για την υπεράσπιση της δημοτικής.

Σε συνέντευξή του το 1927 δηλώνει ότι δεν υπήρξε ποτέ φανατικός θιασώτης της καθαρεύουσας αλλά την έγραφε, γιατί την έγραφαν όλοι την εποχή που άρχισε να δημοσιεύει ποιήματά του και γιατί «δεν είχαν ακόμη ανοίξει τα μάτια του στην αλήθεια του δημοτικισμού», όπως έγραφε «κατ' ανάγκην» στην καθαρεύουσα και τα δημοσιογραφικά άρθρα του της περιόδου εκείνης. Στην ίδια συνέντευξη απαριθμεί όσους και όσα τον έκαναν δημοτικιστή, τον οδήγησαν δηλαδή να γράψει στη δημοτική τα ποιήματα της πρώτης κιόλας συλλογής του *Τραγούδια της πατρίδος μου* (1886), πριν από την εμφάνιση του *Ταξιδιού* του Ψυχάρη το 1888:

Δημοτικιστή μ' έκανε η μελέτη του Ροΐδη «Περί της Συγχρόνου Ελληνικής Ποιήσεως» όπου ο τόσο δύσκολος στα γούστα του άνθρωπος εκείνος, μιλούσε με ανεπιφύλακτο θαυμασμό για τον Σολωμό και τα δημοτικά τραγούδια, ο «Όρκος» του Μαρκορά, ο Βαλαωρίτης, και τα σατυρικά φύλλα της εποχής, ο «Ραμπαγάς» και το «Μη Χάνεσαι» που εγράφοντο σε μίαν απλή καθομιλουμένη που επλησίαζε αρκετά την δημοτική. (ΙΔ'193).

Μετά την έκδοση όμως του *Ταξιδιού* του Ψυχάρη το 1888, ο Παλαμάς στρατεύεται αμέσως στον αγώνα για την υπεράσπιση της δημοτικής.² Για να συμβάλει στην επικράτηση και την καθιέρωσή της σε όλους τους τομείς της ελληνικής πνευματικής ζωής, δεν έγραψε μόνο στη ζωντανή γλώσσα του λαού, τη «μητρική» και «εθνική» μας γλώσσα, το τεράστιο και πολύμορφο ποιητικό του έργο ούτε αρκέστηκε στη δημοσίευση με κάθε ευκαιρία μεστών κριτικών κειμένων υπέρ της δημοτικής αλλά αυτός ο λιγομίλητος, μαζεμένος, μοναχικός, κλειστός και δειλός στις κοινωνικές και ανθρώπινες επαφές του άνθρωπος δεν δίστασε να παρέμβει δημόσια με διάφορους τρόπους υπέρ της «ιδέας», όπως ονόμαζε ακολουθώντας τον Ψυχάρη την πίστη του στον δημοτικισμό. Για σχεδόν τριάντα χρόνια, από τις αρχές της δεκαετίας του 1890 ως το 1920 περίπου, ο Παλαμάς βρίσκεται στην πρώτη γραμμή του αγώνα, δεχόμενος συχνά προσωπικές επιθέσεις και προπηλακισμούς από τους αντιφρονούντες, ακόμη και επίσημες ποινές για τη στάση του.

Έτσι, στις 19 και 20 Ιουλίου 1888 παρουσιάζει με δύο άρθρα στην εφ. *Εφημερίς* το *Ταξίδι* που μόλις είχε κυκλοφορήσει μιλώντας με ενθουσιασμό για τη λογοτεχνική αξία του έργου και την επέκταση της ζωντανής γλώσσας του λαού στην πεζογραφία. (ΙΣΤ' 501-502, ΣΤ' 307-310). Ο Παλαμάς είχε από την αρχή επιφυλάξεις για ορισμένες ακραίες θέσεις και κανονιστικές γλωσσικές πρακτικές του Ψυχάρη – ήδη στο άρθρο της 20ής Ιουλίου 1888 παρατηρεί ότι

λέξεις τινές και φράσεις αυτού υπερβαίνουν τα εσκαμμένα· δεν τας λέγει, ούτε είναι δυνατόν να τας είπη πλέον ο ελληνικός λαός. Ο κ. Ψυχάρης, αποπειρώμενος να καθιερώση και διαμορφώση την ζωντανήν γλώσσαν του ελληνικού λαού, λησμονεί την επί του λαού αυτού επίδρασιν του σχολείου, και δεν υποπτεύεται ίσως ότι φράσεις και λέξεις τινές, τας οποίας θα απέρριπτεν εν αγανακτήσει ούτος [ο κ. Ψυχάρης] ως ανηκούσας εις το πονηρόν κόμμα των *δ α σ κ ά λ ω ν*, κατέστησαν βαθμηδόν όχι

² Βλ. το σχετικό μελέτημα του Εμμανουήλ Κριαρά, *Κωστής Παλαμάς. Ο αγωνιστής του δημοτικισμού και η κάμψη του*, εκδόσεις Γκοβόστη, Αθήνα 1997.

ολιγώτερον ζωντανά και δημοτικά εν τη συνειδήσει του ελληνικού λαού.
(ΣΤ΄ 310).

Όμως, παρά τις κάποιες επιφυλάξεις του, δεν έπαψε, χάριν της «Ιδέας», να στηρίζει τον Ψυχάρη, να δηλώνει με υπερηφάνεια ότι είναι «ψυχαριστής», να ασχολείται και να γράφει άρθρα για το λογοτεχνικό και άλλο έργο του.

Ο Παλαμάς, αν και, όπως ανέφερα, εκ χαρακτήρος λιγομίλητος και διστακτικός στις δημόσιες επαφές και σχέσεις του, αποδείχτηκε μαχητικότερος και τολμηρότατος στις πρωτοβουλίες του για την υπεράσπιση του δημοτικισμού. Έτσι, στο φιλολογικό σαλόνι του αποφασίστηκε το 1898 η έκδοση του πρωτοποριακού περιοδικού *Η Τέχνη* του Κωνσταντίνου Χατζόπουλου, το οποίο θα γραφόταν ολόκληρο στη δημοτική. Όταν τον Νοέμβριο του 1901 ξεσπάνε τα «Ευαγγελικά», μαχητικές και αιματηρές εκδηλώσεις των φοιτητών εναντίον της μετάφρασης του κατά Ματθαίον Ευαγγελίου από τον Αλέξανδρο Πάλλη στη δημοτική και εναντίον του δημοτικισμού γενικότερα, ο Παλαμάς, ο δημοτικιστής Γεν. Γραμματέας του Πανεπιστημίου, προπηλακίζεται από τα εξαγριωμένα πλήθη των φοιτητών.

Στις 2 Ιανουαρίου 1903 αρχίζει από το πρώτο κιάλας τεύχος τη συνεργασία του με τον *Νουμά*, το μαχητικό όργανο του δημοτικισμού. Την 1^η Νοεμβρίου 1903 η Μαρίκα Κοτοπούλη απαγγέλλει «Το χαίρε της τραγωδίας», ποίημα – χαιρετισμό του Παλαμά προς τον Αισχύλο (Ε΄ 151-154), το οποίο η διεύθυνση του Βασιλικού Θεάτρου του είχε ζητήσει να γράψει ειδικά για το ανέβασμα της *Ορέστειας* σε μετάφραση Γεώργιου Σωτηριάδη. Την ίδια ημέρα ξεσπούν τα «Ορεστειακά», φοιτητικές και οχλοκρατικές διαδηλώσεις κατά της μετάφρασης και του δημοτικισμού, υποκινούμενες από τον αρχαιστή καθηγητή του Πανεπιστημίου Γεώργιο Μιστριώτη. Ο Παλαμάς βρίσκεται στο κέντρο των επιθέσεων του τύπου. Στις 6 Νοεμβρίου δημοσιεύει στην εφ. *Ακρόπολις* άρθρο με τον τίτλο «Πνοή ζωής» (ΣΤ΄ 382-386), όπου με τόνο οργισμένο αλλά και αποφασιστικό δηλώνει πως το γεγονός ότι αναφέρεται και το ασήμαντο όνομά του μέσα σε «μια συναυλία πολυόργανη και πολυθόρυβη, συναυλία από αμάθειες, από ψευτιές, από σχολαστικότητες, ανθρώπων ανειλικρινών και αφρισμένων απόμαχων του νου και σακάτηδων της φαντασίας» του δίνει την αφορμή

τώρα κι άλλη μια φορά και μια για πάντα να το κηρύξω. Δηλαδή να κηρύξω πως κάθε τους επίθεση εναντίον μας και κάθε επίθετο που μας κολλάνε τάχα εξευτελιστικό για να μας στιγματίσουν, και κάθε γνώρισμα δεν ξέρω ποιου χυδαϊσμού και ποιου ψυχαρισμού και ποιου μαλλιαρισμού, είναι για μένα τίτλος τιμής. Και είναι δόξα μου πως είμαι ποιητής που κάποιο έχω ανάστημα ποιητικό, όσο κοντό και αν είναι, μπροστά σε νάνους γύρω μου, και πιο πολύ απ' όλα χαρά μου είναι και δόξα μου η γλώσσα μου που τη γράφω και τη δουλεύω και την ανυψώνω· η γλώσσα των ηρωικών μας τραγουδιών και του Ρήγα και του Σολωμού. (ΣΤ΄ 382. Η αραιογράφηση δική του).

Στις 16 Μαΐου 1908 διαψεύδει με επιστολή του στην εφ. *Εστία* και στην εφ. *Σκριπ*, που υπογράφει ως Γραμματέας του Εθνικού Πανεπιστημίου, ανακρίβειες εις βάρος του δημοσιευμένες, «κακοηθέστατα», όπως λέγει, την προηγούμενη ημέρα στη εφ. *Αθήνα* και διακηρύσσει: «Είμαι δημοτικιστής – ή όπως άλλως θέλετε να με αποκαλέσετε, και θα

είμαι· τούτο αποτελεί τ η ν α ρ ε τ ή ν μ ο υ». (ΙΣΤ΄ 540. Η αραιογράφηση δική του). Ο Υπουργός Παιδείας τον επιτιμά, επειδή διακήρυξε ότι ο δημοτικισμός είναι η αρετή του.

Ο εκπαιδευτικός δημοτικισμός είναι μια πλευρά του δημοτικισμού που πολύ συγκίνησε και απασχόλησε τον Παλαμά.³ Έτσι, το 1908 δημοσιεύει σε συνέχειες άρθρο του στον *Νουμά* με τον τίτλο «Βιβλία για τα παιδιά». (ΣΤ΄ 542-559). Σ' αυτό επισημαίνει ότι δεν θα διορθωθεί ούτε και θα καλυτερέψει η Παιδεία μας, παρά τους εκπαιδευτικούς νόμους που ψηφίζονται, τα διατάγματα και τα προγράμματα για τα σχολικά βιβλία,

ενόσο μένει στο σκολειό ακοίταχτο και προσκυνιέται σεβαστό και φυλάγεται απείραχτο το μεγάλο, το αψυχολόγητο και το αντιπαιδαγωγικό το κρίμα, η καθαρεύουσα. Ενόσο μένει αμεταχείριστο, το τρανό αλάθευτο όργανο της ακέριας, και μόνης αληθινής, κι απ' άκρη σ' άκρη σωστής διανοητικής προκοπής του ελληνικού γένους· το μόνο όργανο, το πλασμένο από τ' αρχαία όλα και μαζί εμψυχωμένο από τα νέα όλα, τα πατροπαράδοτα, το καταφρονεμένο και το παραπεταμένο όργανο· η δημοτική μας. (ΣΤ 542-543).

Το 1911, χρονιά αποφασιστική για το γλωσσικό ζήτημα, η μαχητικότητα του Παλαμά υπέρ της δημοτικής κορυφώνεται. Τον Ιανουάριο του 1911 του απονέμεται, όπως και σε ορισμένους άλλους ανθρώπους των γραμμάτων, ο Αργυρός Σταυρός του Σωτήρος. Με αφορμή σημείο του λόγου του Οικουμενικού Πατριάρχη προς τους μαθητές της Μεγάλης Σχολής του Γένους στη γιορτή των Τριών Ιεραρχών, δημοσιευμένου στην εφ. *Πρόδος* της Πόλης, όπου αναφερόταν ότι «μεταξύ των παρασημοφορηθέντων δεν θα εύρητε κανένα απολύτως μαλλιάρων», δημοσιεύει στον *Νουμά* στις 20 Φεβρουαρίου, δηλαδή πριν ακριβώς από τη συζήτηση στη Β' Αναθεωρητική Βουλή, επί πρωθυπουργίας του Ελευθερίου Βενιζέλου, του άρθρου του Συντάγματος για την επίσημη γλώσσα του κράτους, το άρθρο του «Για να το διαβάσουν και τα παιδιά». (ΣΤ΄ 579-582). Στην πραγματικότητα με το κείμενό του αυτό ο Παλαμάς παρεμβαίνει δυναμικά στις προσπάθειες των δημοτικιστών, κατά τη διάρκεια των έντονων συζητήσεων στη Βουλή, να κατοχυρωθεί στο αναθεωρημένο Σύνταγμα η δημοτική ως επίσημη γλώσσα του κράτους⁴ και αντιπαρατίθεται στους καθαρευουσιάνους, οι οποίοι με αρχηγό τον Γ. Μιστριώτη επιδιώκουν με κάθε τρόπο τη συνταγματική κατοχύρωση της καθαρεύουσας.

Στο κείμενο αυτό, λοιπόν, ο Παλαμάς γράφει απευθυνόμενος προς τους μαθητές της Μεγάλης Σχολής του Γένους:

Σέβομαι και τιμώ την Α. Θ. Π. [Αυτού Θειοτάτη Παναγιότητα] κ' ευλαβώς ασπάζομαι την δεξιάν της. Μα το δυστύχημα είναι πως βρίσκομαι μέσα στον κύκλο των τριάκοντα [παρασημοφορηθέντων] λογίων [...]. Ξέρω πως ο Μαλλιαρισμός βασιλεύει [...]. Ξέρω πως μαλλιαροί λέγονται όσοι [...] δεν περιορίζονται να τη μιλάνε [...] μα και τη γράφουνε πιο σπουδασμένα και πιο προσεχτικά τη ζωντανή μας τη γλώσσα, την κοινή, την εθνική, που κρατά και που σπέρνει το Λόγο της Αλήθειας και της Ομορφιάς [...]. Κι απάνου απ' όλα ξέρω πως είμαι, στρογγυλά και χτυπητά, μ α λ λ ι α ρ ό ς α π ο λ ύ τ ω ς, και πως,

³ Βλ. Αλεξάνδρα Λαμπράκη – Γ. Δ. Παγανός, *Ο εκπαιδευτικός δημοτικισμός και ο Κωστής Παλαμάς*, εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα 1994.

⁴ Στη συνεδρίαση της Βουλής της 16ης Φεβρουαρίου 1911 ο Λορέντζος Μαβίλης ως βουλευτής Κερκύρας εκφωνεί θερμό λόγο υπέρ της δημοτικής, όπου στο ίδιο μήκος με τον Παλαμά αποφαίνεται: «Χυδαία γλώσσα δεν υπάρχει· υπάρχουν χυδαίοι άνθρωποι, και υπάρχουν πολλοί χυδαίοι άνθρωποι ομιλούντες την καθαρεύουσαν».

βλέποντας ποιοι σημαδεύτηκαν και ποιοι σημαδεύονται με την ετικέτα τούτη, το θεωρώ έπαινό μου και το λογαριάζω δόξα μου μαλλιαρός να κράζομαι. Και ο μαλλιαρισμός, το είπα και το ξαναλέω, είναι η αρετή μου. (ΣΤ΄ 579-580. Η αραιογράφηση δική του).

Το κείμενο αυτό γίνεται αφορμή έντονης συζήτησης στη Βουλή εναντίον του και προκαλεί δυναμικές φοιτητικές διαδηλώσεις υπέρ της καθαρεύουσας και κατά των «μαλλιαρών».

Στις 29 Μαρτίου καλείται – υπό την ιδιότητα του Γραμματέως του Πανεπιστημίου – από το «Υπουργείο των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδεύσεως» σε απολογία για τη δημοσίευση του παραπάνω άρθρου του, «επειδή η κατά τας ημέρας εκείνας της άκρας εξάψεως της κοινής γνώμης αναφορικός με το γλωσσικόν ζήτημα τοιαύτη υμών δημοσίου λειτουργού γνώμη και πράξις [...] αποτελεί παράβασιν καθήκοντος κολαζομένην υπό των κειμένων νόμων». Στις 30 Μαρτίου υποβάλλει στο Υπουργείο την απολογία του (ΙΣΤ΄ 435-440), ενώ συνεχίζονται οι φοιτητικές ταραχές με κεντρικό στόχο τον ίδιο και ακούγονται εμπρηστικά συνθήματα εναντίον του, σε βαθμό που να απειλείται ακόμη και η ζωή του. Στις 9 Απριλίου του κοινοποιείται από το Υπουργείο προσωρινή απόλυση ενός μηνός από τη θέση του Γραμματέα του Πανεπιστημίου, ως ποινή για την παράβαση του καθήκοντός του ως δημόσιου λειτουργού.

Γράφει στις 4 Φεβρουαρίου 1926 στην εφ. *Δημοκρατία* απαντώντας σε έρευνά της με θέμα «Ο δημοτικισμός και η εκπαιδευτική μεταρρύθμισις»:

Γιατί με ρωτάτε; Από σαράντα σχεδόν χρόνια ως τώρα μιλούν για μένα τα κείμενα. Είμαι ο ίδιος π η γ ή. Ο δημοσιογράφος είναι μελετητής. Δε μπορώ πια να μασώ και να ξαναμασώ τα ίδια. Από τα «Φιλικά γράμματα» τα βαλμένα ανώνυμα στη «Φιλολογική Εστία» του 1890 αν καλά θυμούμαι, ίσα με τους «Πεντασύλλαβους» στα 1925 και τον «Αριστοτέλη Βαλαωρίτη» στα 1924 κάθε λογής ομιλίες, δημοσιεύματα και βιβλία μου, τότε με τη λογική του πεζογράφου, τότε με τη μουσική του ποιητή, μια ομολογία είναι της Δημοτικής, πέρα ως πέρα, και τιμής κήρυγμα στους προμάχους της. (ΙΔ΄ 161).

Ο Παλαμάς ενδιαφέρθηκε για τη δημοτική γλώσσα έχοντας προβληματιστεί για τη διγλωσσία που επικρατούσε στην εποχή του και από αντιπάθεια όχι γι' αυτήν που είναι φυσικό να υπάρχει σε κάθε λαό ανάμεσα σε γραμματισμένους και αγράμματους αλλά για τη διγλωσσία που διαιωνιζόταν στην Ελλάδα με την επίδραση του σχολείου, «εκ του οποίου αποφοιτώντες συνήθως αγνοούντες την αρχαίαν, κακογραφούντες την καθαρεύουσαν, και καταφρονούντες την μητρικήν γλώσσαν». (Β΄ 290).

(γ) Η παλαμική θεωρία για τον ποιητικό λόγο

Το ενδιαφέρον του Παλαμά για τη γλώσσα και οι θέσεις του γι' αυτήν εκκινούν και ερμηνεύονται από τον μεγαλύτερο και μόνιμον έρωτα της ζωής του, τον έρωτά του για την ποίηση, τον συχνά πυκνά ομολογημένον από τον ίδιον.⁵ Στην *Ποιητική* του, μάλιστα, διευκρινίζει ότι αυτό που ενοποιεί τον πολυδιάστατο εαυτό του («Είμαι όχι με τ ο, αλλά με τ α εγώ μου», Ι΄493) είναι

⁵ Βλ. ενδεικτικά Α΄ 79, Γ΄ 176, Ε΄ 268, Ζ΄ 11, 425, 456, Θ΄ 160-161, 480, ΙΔ΄ 145-146.

Το πάθος μου για το Τραγούδι. Κάτι ασάλευτο μέσα στα πολυσάλευτα. Τ' όνομα στο βιβλίο των ποιημάτων μου *Ασάλευτη Ζωή*, αν τους δόθηκε για να τα χαρακτηρίσει, συγκρατεί δυο συναπτά νοήματα μέσα του. Το ένα, εξωτερικώτερο, της ακινησίας, του αταξίδευτου, του πολύ ολίγο περιπατητικού, του καθιστικού της ζωής του ποιητή. Το άλλο, ουσιαστικώτερο, θυμίζει τον απαρασάλευτο από παιδάκι έρωτά μου προς το στίχο. (Ι'494-495).

Ο έρωτάς του αυτός τον έκανε να στοχαστεί βαθιά πάνω στη φύση και τη λειτουργία της Ποίησης. Στην αγωνιώδη προσπάθειά του να συλλάβει τι είναι και τι κάνει η Ποίηση, βοηθήθηκε, όπως είναι επόμενο, από την δια βίου επαφή του με τα ίδια τα ποιητικά κείμενα, ελληνικά και ξένα, αλλά και από τη μελέτη καθαρά θεωρητικών έργων Αισθητικής και Ποιητικής. Θυμίζω εδώ πρόχειρα την άνεση με την οποία αναφέρεται π.χ. στο *Περί Ύψους* του Λογγίνου, στην *Αισθητική* του Hegel από τη γαλλική μετάφραση του Bénard, στην *Αισθητική* του Eugène Véron, στον John Ruskin και τον Croce, στον Γκαίτε των *Συνομιλιών με τον Έκκερμαν*, στην *Αλληλογραφία* του Flaubert κ. ά. Έτσι, όχι μόνον ακολουθώντας τις ανεξιχνίαστες ροπές του ποιητικού ταλέντου του αλλά και αξιοποιώντας την οξυδέρκεια και τη συνδυαστική ικανότητα του πνεύματός του, κατέληξε αφενός σε ορισμένες αποφασιστικής σημασίας επιλογές σε ό,τι αφορά την ποιητική του δημιουργία και αφετέρου στη διατύπωση συγκεκριμένων θεωρητικών αρχών για την Ποίηση, πολλές από τις οποίες ισχύουν και για τη λογοτεχνία γενικότερα.

Η επίμονη ενασχόληση με ζητήματα της Ποιητικής της Ποίησης έφερε σύντομα τον Παλαμά μπροστά στο πρόβλημα που θέτει η σχέση της Ποίησης με τη γλώσσα, με αποτέλεσμα τη σταδιακή διαμόρφωση μιας ολόκληρης *Θεωρίας του ποιητικού λόγου*. Οι βασικές θέσεις της θεωρίας αυτής προκαλούν έκπληξη στον σημερινό μελετητή, όχι μόνο γιατί έχουν συστηματικό, περίπου, χαρακτήρα, καθώς απορρέουν από γενικότερες αρχές και επανεμφανίζονται σταθερά στα ώριμα παλαμικά κείμενα, αλλά κυρίως γιατί έχουν διατυπωθεί και υποστηριχθεί πολύ πριν η σύγχρονη Ποιητική, με τη βοήθεια και της Θεωρητικής Γλωσσολογίας, στρέψουν την προσοχή μας στο ποίημα ως λόγο.

Τις θέσεις ακριβώς αυτές του θεωρητικού Παλαμά θα προσπαθήσω, τελειώνοντας, να συνοψίσω.

Η αξία της μορφής

Σε μια πρώτη φάση και σε κείμενα που ανάγονται ήδη στην τελευταία δεκαετία του 19^{ου} αιώνα ο Παλαμάς διαπιστώνει την αξία και τη σημασία που έχει για το ποίημα και την Ποίηση αυτό που γενικά ονομάζουμε *μορφή*. Από τη διαπίστωση αυτή απορρέει σειρά ολόκληρη θέσεων, συχνά επιγραμματικών ή και αφοριστικών, για την ανάγκη διαρκούς επεξεργασίας της ποιητικής μορφής:

1894: Κάθε σωστός ποιητής δε μπορεί παρά να είναι και τεχνίτης. (ΣΤ'151)

1896: Ακόμη δεν εκαταλάβαμεν επαρκώς οι γράφοντες την σημασίαν της μ ο ρ φ ή ς εν τη λογοτεχνία ή και κατανοήσαντες δεν κατωρθώσαμεν ακόμη να δείξωμεν τελείως εις τα έργα μας ότι το εκαταλάβαμεν. (ΙΔ'443)

1907-1910: Η μέθη της εμπνεύσεως, βέβαια, μπορεί να κατέρχεται, θεία χάρη από ψηλά· αλλά το δούλεμα του τεχνίτη δεν την αδυνατίζει· τη συνεχίζει. Όταν διορθώνω και ξαναδιορθώνω ένα μου στίχο, υπηρετώ την έμπνευσή μου και συμπληρώνομαι. (Ι΄ 128)

1912: Ένα ποίημα δεν είναι μόνο γέννημα ιδέας και πάθους, είναι και κατόρθωμα ενός δουλευτή, που με το γλωσσικό υλικό το π λ ά θ ε ι και το χ τ ί ζ ε ι⁶, που με τη γλώσσα κάνει το στίχο, πολλές φορές ύστερ' από πάλεμα υπομονετικό, δένοντας το ανυπόταχτο του Λόγου άτι με τα χρυσά χαλινάρια του ρυθμού και του μέτρου. (Ι΄ 459-460).

Ταύτιση μορφής και περιεχομένου

Σήμερα, ύστερα από τον F. de Saussure, σύμφωνα με τον οποίον η γλώσσα, όσο κι αν χρησιμοποιεί ορισμένη ύλη, τόσο στο επίπεδο του περιεχομένου (νοήματα, σκέψεις...) όσο και στο επίπεδο της έκφρασης (ήχοι, φθόγγοι...), είναι «μορφή και όχι υλική ουσία»⁷, και ύστερα από την απόφαση θεωρητικών γλωσσολόγων ότι το «περιεχόμενο» κάθε κειμένου, επομένως και του ποιητικού, είναι συνάρτηση των δομών (φωνητικών, μορφολογικών, συντακτικών...) που συνιστούν τη γλωσσική μορφή⁸, η ρήση «το περιεχόμενο ταυτίζεται με τη μορφή» αποτελεί κοινό τόπο. Το ενδιαφέρον είναι ότι ο Παλαμάς είχε και αυτός υποστηρίξει και μάλιστα πολύ νωρίς ότι αυτό που συνήθως ονομάζουμε «περιεχόμενο» ενός ποιητικού κειμένου είναι συνυφασμένο με τη μορφή του και ότι, επομένως, διαχωρισμός «μορφής» και «περιεχομένου» είναι στην πράξη αδύνατος:

1901: Όπου η Ποίηση κρατιέται στα ταιριασμένα της ύψη, εκεί και η γλώσσα ταιριαστά υψηλή. Αρμονικά δεμένα το νόημα και η φράση· βλέπει κανείς πως πραγματικό ξεχώρισμα, στα ωραία έργα, μορφής και ουσίας, δεν υπάρχει· πως η σκέψη παίρνει μιαν υλική ομορφιά, γίνεται χειροπιαστή· και πως η έκφραση είναι κάτι ουσιαστικό και πνευματικό. (ΣΤ΄ 56)

Η γλωσσική φύση της ποιητικής δημιουργίας

Ο Παλαμάς είχε συνειδητοποιήσει πλήρως τη γλωσσική φύση της ποιητικής δημιουργίας και είχε, επομένως, καταλήξει στο συμπέρασμα ότι η «ποιητικότητα» δεν είναι ιδιότητα κάποιων πραγμάτων, θεμάτων ή ιδεών, αλλά απορρέει από τον τρόπο που κάποιος μιλάει γι' αυτά, είναι δηλαδή συνάρτηση της γλωσσικής αποτύπωσής τους:

1924: Η γλώσσα είναι η ίδια η ψυχή της ποιητικής τέχνης που για να εκδηλωθή, σωματώνεται. (ΙΒ΄ 295)

1927: Η Ποίηση δε βρίσκεται αποκλειστικά στην ουσία της. Δείχνεται κατεξοχήν στην παράστασή της. Είναι μορφή. (Ι΄ 565).

Από την θέση του Παλαμά για τη γλωσσική φύση της ποιητικής δημιουργίας απέρρευσαν και ορισμένες σκέψεις του για τη σχέση της Ποίησης με την επιστήμη της Γλωσσολογίας. Με αυτές

⁶ Οι αραιογραφήσεις δικές μου

⁷ Βλ. F. de Saussure, *Μαθήματα Γενικής Γλωσσολογίας*, μετάφραση-Σχόλια-Προλογικό σημείωμα: Φ. Δ. Αποστολόπουλος, εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 1979, σ. 161.

⁸ Richard Ohmann, "Generative Grammar and the Concept of Literary Style", *Word* 20 (1964), σ. 431 όπου σημειώνονται τα εξής: «Ορισμένοι μετασχηματισμοί της μορφής προσθέτουν καινούριο περιεχόμενο, ορισμένοι αφαιρούν στοιχεία ή χαρακτηριστικά περιεχομένου, και γενικά δεν υπάρχει μετασχηματισμός που να αφήνει απείραχτο και αναλλοίωτο το περιεχόμενο». Η μετάφραση δική μου.

υπογραμμίζει όχι μόνο τη συμβολή του λόγου της Ποίησης στον πλουτισμό και την εξέλιξη της γλώσσας, τονίζοντας έτσι το ενδιαφέρον που έχουν τα ποιητικά κείμενα για τον γλωσσολόγο, αλλά και την αποφασιστικής σημασίας βοήθεια που είναι δυνατόν να έχει ο ποιητής από τη Γλωσσολογία:

1903: Πολλές φορές ο γλωσσολόγος παραδειγματίζεται από τον ποιητή, όπως ο ποιητής είναι ο κατηχημένος του γλωσσολόγου. Στην ιστορία δε της λογοτεχνίας μας, από το Βηλαρά ως τον Ψυχάρη, κάθε φορά που γλυκοχαράζει κάτι σαν αναγέννηση, το ποιητικό γλυκοχάραμα με τη βοήθεια κάποιου δυνατού χεριού που διώχνει κάποια σκοτάδια· και το χέρι αυτό είναι της γλωσσικής επιστήμης το χέρι. (ΣΤ΄ 171).

Οργάνωση και δομή του ποιητικού λόγου

Ιδιαίτερα έχει απασχολήσει τον Παλαμά η σχέση του *ποιητικού γλωσσικού υποσυστήματος* με τη *γλώσσα-σύστημα*. Επισημαίνει, βέβαια, πως ο ποιητικός λόγος αρθρώνεται στο εσωτερικό του συστήματος της γλώσσας και, επομένως, δεν μπορεί να υπάρξει χωρίς σεβασμό στους νόμους που την διέπουν:

1905: Δεν ξεχνώ πως στη γλώσσα που γράφει κανείς μπορεί να γίνονται συμβιβασμοί λογής λογής· μα τέτοιοι που δε θα χαλάσουν τον τέλεια μορφωμένο και τον καθαυτό χαρακτήρα της γλώσσας. Και διαλέματα μπορεί να γίνουνε και αλλάγματα και λογής ταιριάσματα στο λόγο που γράφουμε, μα πάντα *λογοτεχνικά* για εξαιρετικές αφορμές και σε στιγμές εξαιρετικές, κανονισμένα κι αυτά από το λεπτό αίσθημα του συγγραφέα [...], μα με την υποταγή στους νόμους που κυβερνούν και τη γλώσσα, σαν όλα τα φυσικά και τα κοινωνικά μαζί φαινόμενα, όσο κι αν είναι οι κοινωνικοί νόμοι πιο περιπλεγμένοι και πιο δυσκολοξεδιάλυτοι. (ΣΤ΄ 255).

Από την άλλη πλευρά, όμως, ο Παλαμάς διαπιστώνει, και μάλιστα νωρίς, πως ο ποιητικός λόγος *αποκλίνει από τη γλωσσική νόρμα*. Η θέση ακριβώς αυτή υπόκειται σε ένα από τα κριτήρια, με τα οποία καθιέρωσε στην Αθήνα του 1889 τον Κάλβο ως μεγάλο ποιητή, όταν επισημαίνει τις γλωσσικές του αυθαιρεσίες, οι οποίες όμως όχι μόνο δεν υπονομεύουν, αλλά μάλλον συμβάλλουν στην ποιητικότητα του καλβικού λόγου.

Ποιητικός λόγος και αμφισημία. Η ενεργός συμμετοχή του αναγνώστη

Σε σχέση με τη φύση του ποιητικού λόγου ο Παλαμάς έχει ασχοληθεί συχνά και με την *αμφισημία* ή και την *πολυσημία* ως ενδογενή γνωρίσματά του αλλά και της ποίησης γενικά. Η σύμφυτη αυτή με την ουσία της ικανότητα της ποίησης να δηλώνει και να συνδηλώνει πολλαπλά νοήματα, έκανε ως ένα βαθμό δυνατή τη διατύπωση των συγχρόνων θεωριών *ανάγνωσης* και *πρόσληψης*. Οι πολλαπλές και διαδοχικές αναγνώσεις/ερμηνείες ενός ποιήματος είναι δυνατές, γιατί κάθε μία από αυτές, αποτέλεσμα διαφορετικής κάθε φορά προσληπτικής διαδικασίας, φωτίζει διαφορετική κάθε φορά όψη ενός πολύπλευρου νοήματος. Οι θεωρίες αυτές πρόσληψης και ανάγνωσης υποβοηθήθηκαν, βέβαια, και από τη γενικότερη θεωρία της *επικοινωνίας*, από τη στιγμή που το ποιητικό κείμενο αντιμετωπίστηκε και αυτό ως μορφή γλωσσικής επικοινωνίας. Και όπως σε κάθε μορφή γλωσσικής επικοινωνίας, έτσι και κατά την ανάγνωση ενός ποιήματος ο αναγνώστης δεν δέχεται παθητικά το μήνυμα αλλά,

αντίθετα, συμμετέχει ενεργά σε όλη τη διαδικασία παραγωγής της σημασίας του, προσλαμβάνοντάς το ανάλογα με τις πάσης φύσεως εμπειρίες του, τις προσδοκίες του κ. ά.

Προκαλεί, πράγματι, έκπληξη το γεγονός ότι ο Παλαμάς είχε συλλάβει τον πυρήνα αυτών των θεωριών πολύ πριν διατυπωθούν συστηματικά. Και είναι βαρυσήμαντα, καθώς μοιάζουν να έχουν αποσπαστεί από κάποιο σημερινό θεωρητικό έργο για την ανάγνωση και την πρόσληψη, όσα σχετικά περιλαμβάνονται στον πρόλογο της δεύτερης έκδοσης της *Ασάλευτης Ζωής*:

1920:[Η ηδονή που γεννά ο ποιητής δεν είναι] ολότελα παθητική. Χρειάζεται κάποιο ποσό ενέργειας ανάλογης προς την ενέργεια του ποιητή από μέρος του ανθρώπου που θέλει να χαρή τον ποιητή. Και παντού η προσπάθεια. Και η συνεργασία. Και ο αναγνώστης μύστης. (Ι' 491).

Ο Παλαμάς, παρ' όλη τη συχνή χρήση μιας μεταφορικής γλώσσας και παρά το γεγονός ότι, όπως εξομολογείται ο ίδιος, «ετοιμάζουμε και τ' άρθρα μας, καθώς συνθέτουμε και τα τραγούδια μας. Με τον έρωτα και με το μεθύσι.» (ΣΤ' 262), στα πεζά κριτικά και θεωρητικά κείμενά του χρησιμοποιεί με προσοχή και συνέπεια τις λέξεις και τους όρους του. Μόνο που το περιεχόμενο της παλαμικής θεωρητικής και κριτικής ορολογίας δεν είναι ούτε το τρέχον της εποχής του ούτε το τρέχον της δικής μας εποχής. Είναι το εξαγόμενο ενός ευρύτερου πλέγματος παιδείας που αγκαλιάζει τους αρχαίους Έλληνες θεωρητικούς της ποίησης και τους σημαντικότερους, τουλάχιστον, σύγχρονους του Ευρωπαίου, μιας παιδείας που βρίσκεται και σε διαρκή επαφή με το έργο Ελλήνων και ξένων ποιητών ενός τεράστιου χρονικού ανοίγματος. Όποιος, λοιπόν, επιχειρεί να ασχοληθεί με τον θεωρητικό και κριτικό Παλαμά, για να τον κατανοεί και να μην τον απλουστεύει ή διαστρεβλώνει, οφείλει να διαθέτει, κατά το δυνατόν, ανάλογο οπλισμό, συμπληρωμένο μάλιστα με όσα εντωμεταξύ εργαλεία έθεσαν στη διάθεσή μας σύγχρονες θεωρίες για τη λογοτεχνία και ειδικά για την ποίηση.

Επίλογος

Καλύτερα, όμως, από οτιδήποτε άλλο για τις απόψεις του Παλαμά σχετικά με τη γλώσσα, γενικά, και ειδικότερα με την ελληνική γλώσσα στη διαχρονική της πορεία, μιλά η ίδια η παλαμική **γλωσσική ποιητική πράξη**. Όμως, όσο και αν έχουν διερευνηθεί πρόσφατα επιμέρους πλευρές της⁹, η παλαμική ποιητική γλώσσα δεν έχει γίνει ακόμη, ατυχώς, αντικείμενο συστηματικής και ολόπλευρης μελέτης, σύμφωνα με τις μεθόδους και τα εργαλεία της σύγχρονης γλωσσολογίας. Γι' αυτό και περιοριζόμαστε ως προς το θέμα αυτό να επαναλάβουμε εδώ όσα έχει διακηρύξει ήδη από το 1943 ο Νικόλαος Π. Ανδριώτης στην κλασική μελέτη του «Η γλώσσα του Παλαμά», δηλαδή αφενός ότι «Το έργο του Παλαμά είναι η αποθέωση του νεοελληνικού γλωσσικού θησαυρού» και αφετέρου ότι

Από τα [ποιητικά] κείμενα του Παλαμά θα μπορούσε να βγη μια ακέρια γραμματική και σύνταξη της νεοελληνικής κοινής. Το έργο του είναι τόσο πλούσιο, ώστε δεν υπάρχει φαινόμενο γλωσσικό που να μην αντιπροσωπεύεται καταξιωμένο στο έπακρο της

⁹ Βλ. Μ. Γ. Κωσταγιάννη, *Η μεταφορά ως μηχανισμός αλλαγής της σημασίας: τυπολογία και λειτουργία στον ποιητικό λόγο του Κωστή Παλαμά*, ανέκδοτη διδακτορική διατριβή, Τμήμα Φιλολογίας Πανεπιστημίου Αθηνών, 2003, σελ. 260· Θανάσης Νάκας, «Ανιχνεύοντας το ποιητικό ιδίωμα του Παλαμά: πρώτα πορίσματα από μια ηλεκτρονική επεξεργασία των *Απάντων* του», στο *Κωστής Παλαμάς: Μελετήματα*, Βιβλιοθήκη Τράπεζας Αττικής, Αθήνα 2004, σσ. 159-242· Χριστόφορος Χαραλαμπίδης, «Η νεολογική δεινότητα του Κωστή Παλαμά», Πρακτικά Β' Διεθνούς Συνεδρίου «Κωστής Παλαμάς. Εξήντα χρόνια από το θάνατό του (1943-2003)», Ίδρυμα Κωστή Παλαμά, τόμ. Α', Αθήνα 2006, σσ. 221-237.

εκφραστικής του ικανότητας, πράγμα που δε θα μπορούσε να ειπωθή για κάθε ποιητή με έργο μικρότερο σε έκταση, όπως του Σολωμού ή του Καβάφη, για να περιοριστώ στους πιο μεγάλους.¹⁰

Ο ίδιος, πάντως, ο Παλαμάς, σε άρθρο του 1903 δημοσιευμένο στο περ. *Παναθήναια* έχει δηλώσει απερίφραστα: «Αφού είμαι πεζογράφος ή ποιητής, κι ας είμαι ο πλέον ασήμαντος, δεν είμαι τίποτε άλλο παρά μιας γλώσσας λειτουργός». (ΣΤ΄ 163).

---

¹⁰ Περ. *Νέα Εστία*, Χριστούγεννα 1943, αφιέρωμα στον Παλαμά, σ. 237.